

Sulek, Antoni

Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego : Wspomnienia pośmiertne : Stefan Nowak (1924-1989)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 52, 109-111

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

krzysów społeczno-politycznych, poczynając od 1956 r. Zajmując postawę obywatelską i patriotyczną, dążył, na ile było to możliwe, do realizacji idei demokracji i pluralizmu. W sierpniu 1980 r. był doradcą Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego w Gdańsku, a później silnie zaangażował się po stronie „Solidarności”.

Jego twórczość naukowa — były też bowiem liczne pozycje publicystyczne — objęła 88 pozycji, w tym cztery wielkie monografie, tj. obok rozprawy doktorskiej i habilitacyjnej, książki: *Rada Państwa w systemie organów PRL* (Warszawa 1968) i *Rząd w systemie parlamentarnym* (Warszawa 1982), jak również książkę *Systemy polityczne wybranych państw kapitalistycznych. Francja* (Warszawa 1977). Bibliografię Jerzego Stembrowicza zawiera zbiór studiów *Współczesne przemiany ustrojowe w Europie i w świecie*, poświęcony Mu z okazji 65 rocznicy urodzin.

Jego książki, studia i artykuły zawsze były wydarzeniami w polskiej literaturze prawa konstytucyjnego. Interesowały Go zwłaszcza cztery problemy: ustrój polityczny Francji (którego był w Polsce najlepszym znawcą), organizacja i rola władzy wykonawczej, realne funkcjonowanie konstytucji oraz gwarancje praw obywatelskich. W swojej twórczości naukowej kierował się tymi samymi ideami demokracji i pluralizmu. Tym samym przyczynił się w sferze doktryny do przełomu, który w świadomości prawniczej dokonał się w latach osiemdziesiątych i zaowocował przemianami lat 1989—1990.

Jerzy Stembrowicz zmarł po długiej i ciężkiej chorobie w Warszawie 8 lutego 1989 r.

Hubert Izdebski

STEFAN NOWAK (1924—1989)

Zmarły 6 września 1989 r. profesor Stefan Nowak był w powszechnej opinii jednym z najznakomitszych socjologów polskich. Swoje miejsce w społeczności socjologów zawdzięczał dorobkowi badawczemu, działalności nauczycielskiej i postawie osobistej.

Urodził się 21 października 1924 r. w Warszawie. W roku 1946 uzyskał eksternistyczną maturę w Liceum im. Rejtana. W latach 1946—1951 studiował socjologię na Uniwersytecie Warszawskim. W czasie studiów pracował też w OM TUR, a potem od 1949 r. w kierowanej przez Stanisława Ossowskiego Katedrze Socjologii. Po jej likwidacji (1951 r.) Nowak zajmował się w UW i PAN myślą Renesansu i Reformacji, a następnie zainteresował się metodologią nauk społecznych. Po restytucji uniwersyteckiej socjologii (1957) wrócił do Katedry Socjologii; podjął też pracę w Zakładzie Teorii Kultury i Przemian Społecznych PAN, również kierowanym przez Ossowskiego. W 1958 r. uzyskał doktorat (*Prawa ogólne, zdania historyczne i wyjaśnienia przyczynowe w socjologii*), a w 1962 r. habilitację (*Struktura, geneza i dynamika ideologii społecznej studentów Warszawy*). Od śmierci Ossowskiego (1963) kierował pracą Zespołu Studiów nad

Metodami Badań Socjologicznych, a następnie Zakładu Metodologii Badań Socjologicznych Instytutu Socjologii UW. Jako konsultant pracował przez dłuższy czas w Ośrodku Badania Opinii Publicznej, a jako *visiting professor* na amerykańskich uniwersytetach Columbia i Chicago oraz na wielu uniwersytetach skandynawskich.

— Stefan Nowak uprawiał metodologię nauk społecznych i badań socjologicznych oraz prowadził badania empiryczne nad światem wartości i postaw Polaków.

Budowana i upowszechniana przez Nowaka koncepcja socjologii wyrastała z teoretycznych tradycji kręgu Ossowskiego, metodologicznych wzorów szkoły lwowsko-warszawskiej i warsztatowych osiągnięć amerykańskiej socjologii empirycznej. Socjologię pojmował on jako „naukę, w której badania empiryczne i myślenie teoretyczne pozostają w możliwie ścisłym związku, w której podejmuje się badania głównie w tym celu, aby kontrolować twierdzenia ogólne — twierdzenia ogólne zaś formułuje się z myślą o ich kontroli i z pełną świadomością, iż dopóki nie zostaną skontrolowane, są jedynie pomysłem badacza”.

W swoich licznych studiach metodologicznych Nowak rozwijał program takiej socjologii. Pisał o strukturze teorii socjologicznych, udziale rozumienia i obserwacji w budowie teorii, wskaźnikach i interpretacji odpowiedzi ankietowych, indukcji w naukach empirycznych, redukcji teorii w naukach społecznych, ontologicznych założeniach teorii socjologicznych. Najchętniej jednak wracał do swoich wczesnych zainteresowań wnioskowaniami przyczynowymi i metodologią międzykulturowych badań porównawczych; w tych dziedzinach zdobył zresztą największe uznanie. Swoje rozprawy metodologiczne zebrał w tomach *Studia z metodologii nauk społecznych* (1965) i *Understanding and Prediction* (1976), a wyniki wieloletnich badań i przemyśleń podsumował w dziele *Metodologia badań społecznych* (1985).

Przez dobre ćwierć wieku Stefan Nowak systematycznie badał świadomość społeczeństwa polskiego.

Był głównym autorem głośnych badań nad studentami Warszawy 1958, jednego z pierwszych nowoczesnych sondaży w odrodzonej polskiej socjologii. W badaniach tych opisał ideologię społeczną pokolenia byłych zetempowców tuż po październikowym przełomie. Od tamtego czasu studium to zostało parokroć powtórzone przez Nowaka i jego uczniów — ostatnio w 1988 r. Seria badań „Studenci Warszawy” objęła więc całą epokę historyczną — od upadku stalinizmu do upadku realnego socjalizmu, i stanowi ważne źródło do historii ideologicznej społeczeństwa polskiego. Wyniki tych badań, niestety, mogą się ukazać drukiem dopiero teraz (*Studenci Warszawy, 1958–1983, 1991*).

Drugie z empirycznych studiów Nowaka, dziś również uznawane za klasyczne, to ogólnopolskie badanie nad psychologicznymi aspektami struktury społecznej, wykonane w 1962 r. (*Przemiany społecznej struktury w społecznej świadomości, 1966*). W badaniu tym autor ujawnił potoczne ujęcia struktury społecznej i zidentyfikował te różnice społeczne, które są źródłem niechęci i konfliktów.

W latach 1972—1974, pod wpływem buntu młodzieży na Zachodzie, Nowak z zespołem podjął badania nad luką pokoleniową w Polsce (*Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, 1989). Badania te ujawniły wyraźną przewagę ciągłości nad zmianą pokoleniową, wykazały, że ani w rodzinie, ani w społeczeństwie młodzież nie zakwestionowała w sposób istotny wartości i postaw pokolenia rodziców.

W ostatnim dziesięciu lat Nowak skupił się na globalnych analizach psychospołecznej kondycji społeczeństwa polskiego. Niektóre jego idee weszły nawet do szerszego obiegu społecznego. Spotkało to przede wszystkim jego koncepcję próżni społecznej; ujęcie społeczeństwa polskiego jako federacji rodzin związanych w narodowej wspólnoty, przy braku istotniejszych ogniw pośrednich między tymi poziomami.

Istotny wkład do wiedzy socjologicznej stanowiły nie tylko własne prace Nowaka, lecz także materiały z organizowanych przezeń konferencji — sympozja te z reguły kończyły się poważnymi książkami: *Metodologiczne problemy teorii socjologicznych* (1971), *Teorie postaw* (1973), *Wizje człowieka i społeczeństwa w teoriach i badaniach naukowych* (1984), *Spółczesność polskie czasu kryzysu* (1984).

Socjologia polska zawdzięcza modernizację swego warsztatu w dużej mierze właśnie Stefanowi Nowakowi. Przeniósł on na nasz grunt wiele technik socjologii amerykańskiej i wydał pierwszy nowoczesny podręcznik metodologii (*Metody badań socjologicznych*, 1965). Jego seminaria przez kilkanaście lat przyciągały elitę studentów socjologii, a jego własne badania empiryczne tworzyły wzór dobrej roboty naukowej — takiej, w której pomysłowość teoretyczna łączyła się z warsztatową rzetelnością.

Stefan Nowak był nie tylko autorytetem w dziedzinie prowadzenia badań społecznych. Dla środowiska socjologicznego był również autorytetem moralnym. Jako uczeń i przyjaciel Ossowskich przejął od nich wzorzec postawy niezależnej i był mu konsekwentnie wierny. Stanowił oparcie dla innych niezależnie myślących i był jednym z tych, którzy obronili suwerenność Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Od powstania PTS (1957) był wybierany do jego władz, a w latach 1976—1983 był jego przewodniczącym.

Stefan Nowak był szeroko znany i ceniony w świecie. W latach 1974—1982 był członkiem Komitetu Wykonawczego Międzynarodowego Towarzystwa Socjologicznego; był też założycielem i pierwszym przewodniczącym Komitetu Badawczego „Logika i Metodologia w Socjologii” tej organizacji. Rok akademicki 1974/75 spędził jako *visiting Scholar* w Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences w Stanfordzie. Otrzymał godności członka Amerykańskiej Akademii Sztuk i Nauk, norweskiej Królewskiej Akademii Nauki i Literatury, Akademii Brytyjskiej i Akademii Europejskiej. W roku 1989 wybrano go też do Polskiej Akademii Nauk.

Antoni Sulek